

ПАТРИОТИЗЪМ И КОСМОПОЛИТИЗЪМ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ХАНС КРИСТИАН АНДЕРСЕН

Светлана Арnaudова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

PATRIOTISM AND COSMOPOLITANISM IN THE WORK OF HANS CHRISTIAN ANDERSEN

Svetlana Arnaudova

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

doi.org/10.60055/GerSk.2023.3.121-133

Резюме: Докладът се занимава с културните отношения между Дания и Германия през първата половина на 19. век, формирали бинационалната и бикултурна идентичност на Ханс Кристиан Андерсен и убеждението му, че музата на новото време е „космополитна“. Европейският романтизъм се разглежда като транснационален проект въпреки националистическите конструкции на понятия като нация и идентичност. Обръща се внимание и на транснационалното движение на стоки, свързано с индустриализацията през 19. век и с новите отношения на размяна и потребление, довели и до по-интензивната и ползотворна среща между скандинавските езици и литератури. Проследяват се и връзките между Романтизма и Просвещението, като се подчертава, че противоречията между двете епохи не са толкова непреодолими, колкото обикновено се предполага.

Ключови думи: патриотизъм, космополитизъм, романтизъм, културна идентичност

Abstract: The paper deals with the cultural relations between Denmark and Germany in the first half of the 19th century, which formed the binational and bicultural identity of Hans Christian Andersen and his conviction that the muse of the new age is „cosmopolitan“. European Romanticism is seen as a transnational project despite the nationalist constructions of concepts such as nation and identity. The transnational movement of goods related to industrialization in the 19th century and the new relations of exchange and consumption, which led to a more intensive and fruitful meeting between the Scandinavian languages and literatures, is also in the focus. Attention is drawn to the links between Romanticism and the Enlightenment, emphasizing that the contradictions between the two epochs are not as insurmountable as is usually assumed.

Keywords: patriotism, cosmopolitanism, romanticism, cultural identity

Статията проследява особеностите на естетическата платформа на късния Романтизъм в Дания и Германия, фокусирайки се върху някои аспекти на приказките на Ханс Кристиан Андерсен, които досега не са попадали интензивно във фокуса на литературоведските изследвания в България. В историческия и културния контекст на датско-германските културни отношения се разглежда митологизирането и демитологизирането на есенциализирани национални идентичности на базата на представата за национален език и национален характер. Доказва се предположението, че въпреки любовта към Дания и датския език Андерсен се противопоставя на някои националистически тенденции на късния Романтизъм и застъпва тезата за равнопоставеността между европейските езици и народи. На базата на компаративен анализ между тенденции в творбите на Андерсен и късни немски романтици като Е. Т. А. Хофман и Шамисо се проследява отношението човек-машина и модерното движение на стоки във връзка с настъпващата индустриализация в Европа, което също показва несъстоятелността на затварянето в тесни национални граници. На базата на този по-слабо изследван аспект в творчеството на Андерсен – интереса към вещите и вещното, и проследявайки интензивните връзки на датския писател с немската култура, изследването си поставя за цел да покаже паралелното съществуване на патриотични и космополитични тенденции в творчеството на Андерсен.

Наред с историографията литературата е една от централните медии за изграждането на националното самосъзнание¹, а епохата на Романтизма е времето на консолидиране на европейските нации и на оживяване на национални митове и легенди, на засилено внимание към народното творчество, но същевременно и на възкресяване на идеята за единна Европа под егидата на религията, изкуството и социалния напредък². Андерсеновите приказки заемат една двойствена позиция по отношение на тези процеси. Наред с любовта към датския народ и датския език, която се чувства в цялото му творчество, писателят по-скоро отхвърля призива за преданост към отечеството, ако

¹ В цикъла лекции, обединени под надслова „История в паметта“ (нем. „Geschichte im Gedächtnis“) Алайда Асман анализира начините за съхраняване и конструиране на националното, като обръща особено внимание на ролята на литературата, обучението по история в училище, музеите, архитектурата и изобразителното изкуство.

² И през Просвещението, и през Романтизма идеята за националното и космополитното рядко си противоречат. Автори като Клайст, Фридрих Шлегел и Ернст Мориц Арнт, известни с патриотичните си творби срещу Наполеон и завоевателната му политика, са в същото време привърженици на идеята за мир и равенство на европейските нации. Клайст, който пише прочутото четиристишие срещу Наполеон в драмата си „Битката на Херман“ (нем. *Die Hermannsschlacht*), всъщност сам се обявява за „идеалист космополит“ и прокламира идеята за мирен свят, съставен от обединени от приятелство нации, в памфлета си „Кое е важно в тази война?“ (нем. „Was gilt es in diesem Kriege?“)

любовта към него изключва толерантността към други светове и светогледи. С позоваването си на елементи от народното творчество Андерсеновите приказки се вписват в една интертекстуална традиция, която допринася за конструирането на националното чрез народността и която е в тясна връзка с разбирането на Хердер за съществуващото разнообразие от уникални и несравними, но равностойни форми на културата като проявление на духа на всеки народ³. Хердер вдъхновява много последователи да преоткрият народното творчество и да събират интензивно немски народни приказки и песни. Но конструирането на националното е и едно транснационално събитие и идеите на Хердер се приемат ентусиазирано в цяла Скандинавия. От една страна скандинавските писатели се вдъхновяват от идеята за необятните възможности за развитие на творческия дух, пред който няма граници, а от друга националното се създава често в опозиция или чрез сравнението с други народи и етноси. Приказките на Андерсен не се вписват в тази традиция: те не изграждат национални митове и подкопават характерни признаци на народната приказка. Така например Андерсеновите приказки рядко завършват с щастлив край, използват разговорния език, обръщат внимание на детайла в обикновеното и ежедневието. По този начин те се оттласкват от конструирането на национални характери, които според Хердер народните приказки трябва да изграждат. Но Андерсеновите приказки се вписват изцяло в духа на късния Романтизъм, описващ конфликтите между духовното и материалното и разкриващ дълбинните пластове на човешката душа. Напълно в духа на индустриализацията и настъпващия капитализъм приказките на Романтизма в Европа отразяват застрашителната сила на машините и отчуждението, настъпващо между хората в резултат на новите обществени процеси. Емблематичен пример в това отношение са приказките на Е. Т. А. Хофман, в които освен дълбоките пластове на човешката психика се разкрива и сблъсъкът между неосъществения копнеж и реалния свят на прагматичното ежедневие, между ценностните системи на бюргера и човека на изкуството, между романтичната любов и буржоазния брак. Хофман е един от образците за Андерсен с полета на творческата си фантазия, но и със силно сатиричните и реалистични моменти в разказите си, често пресъздадени чрез олицетворяването на растения, животни и най-обикновени предмети от ежедневието. В одухотворяването на вещите откриваме едно особено сходство между двамата творци, но и един съществен признак на новото време.

³ Herder, Johann Gottfried. 2013. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Berlin: Edition Holzinger.

Описанието на настъпващата власт на вещното и теоретичното усилие светът на вещите да се отдели от света на хората представляват една от основните характеристики на модернизма. В същото време науката се опитва да ситуира почитта към вещите в сферата на фетишизма и на отклоненията от нормалното поведение, но и да покаже ролята им като важна спойка на обществото⁴. По този път тръгват и приказките на Андерсен, в които вещите се вземат от една страна твърде насериозно, а от друга се осмива връзката на притежателите им със света на вещното. Текстовете на Андерсен възникват в контекста на процеси на конституиране на националното, но същевременно и на транснационални връзки и отношения, на променени структури на производство и потребление. В някои приказки критично се проследява отграничаването на човека от вещите или се говори за успеха и обратната страна на тяхната власт. Очарованието на тези текстове се крие и във факта, че те отразяват толкова многопластови обществени и културни феномени, че рядко могат да бъдат анализирани еднозначно.

Чрез привидно ежедневно и познатото Андерсен онагледява майсторски разместването на широки обществени слоеве в датския, а и в европейския обществен живот в първата половина на 19. век. В познатата на всички приказка „Огнивото“ например става дума за богатство, представено като купища медни, сребърни и златни монети, но и като богатство, което включва вещи, чието притежание е резултат на транснационалното движение на различни стоки. Така богатството е приказно, но в същото време отразява особености и на съвременния на Андерсен свят. Войникът трябва да сложи на синята престилка на вещицата три кучета. Картината е намек за стила бидермайер и контрастира с карнавалния финал на приказката по смисъла на Бахтин, в който всички йерархии се преобръщат. Липсата на конкретно място на действие в народната приказка се заменя от споменаването на големината на Кръглата кула в Копенхаген, чашите за чай също не са реквизити на народните приказки, а намеки за движението на стоки и за един бюргерски начин на живот: войникът отива в града, купува си нови дрехи, посещава модерни места като театъра и магазина. С мотива за богатството, което не е плод на усилия и труд, а е придобито донякъде в резултат на замяна на вещь срещу услуга или друга вещь, тази приказка на Андерсен напомня донякъде на приказните новели на Шамисо и Хофман и на приказките на Вилхелм Хауф. В „Чудната история на Петер Шлемил“ на Шамисо героят се разделя със сянката си, за да

⁴ Вж. Böhme, Hartmut. 2006. *Fetischismus und Kultur. Eine andere Theorie der Moderne*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

се сдобие с торба със злато, която никога не се изпразва. В „Госпожица фон Скудери“ бижутерът Кардийак изработва красиви украшения, за да ги продаде, но е тъй силно привързан към творенията си, че е прокълнат да убива притежателите на бижутата. В „Студеното сърце“ на Хауф след обрата на събитията героят вижда заблудата си и измамната сила на придобитото богатство. Неслучайно интересът към вътрешността на земята и нейните богатства е отразен особено интензивно в романтическата литература. Но докато ранните романтици като Новалис поставят рязка разделителна линия между богатството, извлечено от земните недра като дар на природата, и трансформацията му в обект на размяна⁵, типичните герои на късния романтизъм са очаровани от богатствата на природата и като обект на търговия. Според Дьорте Бишоф⁶ романтическите текстове

демонстрират тенденции на универсализиране на процесите на размяна, които определят облика на социалните и икономически структури на модерните общества, като с това инсценират възможността да се създаде и да се разполага с абстрактното и идеалното. Така тези разкази свързват сценария на модернизирването с въпроса за подходящи на времето изкуство и естетика. (Bischoff 2013, 456)

Женските фигури в „Огнивото“ също носят елементи на новото модерно време: и царицата, и красивата принцеса са силни характери, в които се крие подривно социално напрежение. В принцесата се съчетават женственото и детското, тя се наслаждава на нощния сън, в който я целува един обикновен войник. Нощното приключение може да се тълкува и като непозволено прекриване на граници (кучето я носи на гърба си докато тя спи и връзката ѝ с човек от по-ниско съсловие се осъществява без съгласието ѝ), и като неосъзнато желание да избяга от затвора на медния дворец и от ограниченията на родителите си. По-късно принцесата се наслаждава на статуса си на царица и на властта, която следва от това.

Още по-фрапиращо е преобърнат общественят ред в приказката „Всяко нещо на мястото си“, където в началото бедната гъсарка е блъсната безогледно от благородника в ров, пълен с вода, а грубото действие е придружено от коментара „всяко нещо на мястото си“ (Andersen 1997, 66). При падането девойката се хваща за един върбов клон, който се счупва, но после е засаден в градината на замъка и се превръща в здраво и голямо дърво. Гъсарката е извадена от калта от продавач на трикотажи, за когото се омъжва и който по-късно купува замък. След сто години потомците му се радват на

⁵ За рудничаря от романа на Новалис „Хайнрих фон Офтердинген“ бляскавите метали се свързват негативно с трансформацията им в търговски стоки: „Те не крият никакво очарование за него (за рудничаря – бел. С.А.), ако се превърнат в стоки.“ (Novalis. 2001. *Heinrich von Ofterdingen*. München: DTV, p. 181).

⁶ Bischoff, Doerte. 2013. *Poetischer Fetischismus. Der Kult der Dinge im 19. Jahrhundert*. München: Fink.

охолство и обществен престиж. И в тази приказка вещите играят важна роля и се превръщат в индикатори на модерността, а често и на непотребността. Столове, мраморни плотове на маси, кресла и огледала са обвити в старинни платове, вдъхващи чувство на ненужност и екзотичност. Самите материи са екзотични – сахтиян и коприна. Старите портрети на благородниците са поставени в стаята на слугите, а в градината на двореца розови храсти и добре поддържаната трева са знак за статуса на неговите притежатели. Но старата върба, символ на семейното благополучие, е разцепена на две и в ствола ѝ са поникнали всякакви видове други растения, които я превръщат в причудлива висяща градина. Така тя става символ и на преходността на вещното, и на смесването на съсловията. В алегоричен образ на желанието за промяна се превръща и свирката от върбовия клон, която издухва за кратко всеки от претендиращите за богатство и потекло на мястото му: младия благородник при кокошките, двамата богати селяни в канавката и т.н. Портретите на гъсарката и търговеца на трикотажи, основатели на рода, поставени преди това в коридора към стаята на слугите, намират най-сетне заслуженото си място в голямата зала. Но те остават там само поради факта, че някой казва на наследниците, че са рисувани „от ръката на велик майстор“ (Andersen 1997, 66). След първото надуване свирката се счупва и с това е сложен край на разместването на социалната йерархия, което разказвачът иронично оценява като нещо добро, защото иначе свирката е „опасна“ (Andersen 1997, 66).

В съзнанието на читателите ярко се откроява и една друга приказка, свързана с пагубната власт на вещите – „Червените обувки“. Главната героиня Карен е така заплениена от красивите червени обувки, че изпада изцяло под тяхната власт, не може да спре да танцува и накрая моли палача да отсече краката ѝ, за да спаси душата си. И тук тълкуването не е еднозначно, не можем да сме уверени дали Карен не прави тази жертва в името на фалшив морал, потискащ страстната ѝ природа, или посланието се отнася за силата на духа – Карен осакатява, но се изкубва от властта на обувките и оживява.

С индустриализацията и масовото движение на стоки се засилва и срещата между културите, като този процес е изключително противоречив и многолик особено по време на Романтизма. Със засилването на националните движения и изкрystalизирането на националната идея и немските, и скандинавските романтици са едновременно и патриоти, и космополити, като често един и същ автор поддържа в различни етапи от живота си и едната, и другата концепция. Убедителен пример за това е приказката „Холгер Датчанин“, в която разказвачът – стар резбар, довършващ фигурата на Холгер Датчанин за носа на един датски кораб, разказва на внучето си с гордост и умиление за

делата на велики личности от датската история – за кралете Кнуд и Валдемар, за Елеонора Улфелт, за Витфелт и свещеника Ханс Ейеде, за Тюко Брае и Лудвиг Холберг. От цялата приказка блика любов към Дания, от която сърцата в датския герб заблестяват в ярка светлина и се превръщат в пламъци. Но още в началото на тази вълнуваща творба Андерсен засяга и важната тема за разбирателството с други нации и народи:

През зимата не плават никакви кораби, тъй като всичко е сковано в лед чак до шведската земя и е съвсем като път; веят се и датското знаме, и шведското, а датчаните и шведите казват един на друг: „Добър ден!“ и „Много благодаря!“ но не с оръдия, не, а с приятелско ръкостискане и купуват едни от друг хляб и краваи, понеже чуждата храна е най-вкусна. (Andersen 1996, 292)

Доста по-критично и иронично темата за национализма и космополитизма се разглежда в приказката „Парцалите“, където сатирата е насочена към две типични за времето явления: изграждането на националните стереотипи за датски и норвежки характери и модерната преработка на парцали, от които се произвежда хартия. В тази изключително кратка приказка Андерсен анализира с фин хумор и тънък усет за духа на времето поредица от развития в областта на транснационалното движение на стоки и формирането на идентичности и надхвърля очакванията на читателя за текст от едва страница и половина – такъв е действителният му обем. Още в интертекстуалната препратка в бележките към приказката се съдържа сигнал за международното съперничество в областта на техническите постижения на отделните народи – Андерсен споменава, че приказката е вдъхновена от посещението му на фабриката за хартия в Силкеборг, която получава награда на световното изложение в Лондон през 1851 г. и с това се нарежда преди Англия и Франция по модерна технология на добив на хартия⁷ (Felcht 2013, 262). В приказката става дума за парцали, които през 19. век са суровината за производството на хартия и търговията с тях се е превърнала в транснационален бизнес. Потреблението на хартия толкова се увеличава още през 18. век, че Прусия забранява износа на парцали, за да се бори с недостига на суровина за производство⁸. Въпреки че в бележките фигурира името на Силкебор, в приказката на Андерсен липсва точно указание за мястото на действието. Толкова по-недвусмислено обаче самите парцали могат да се причислят към отделна държава: „колкото чисто датски бе единият, толкова чисто норвежки бе другият, и това бе най-интересното в тях, би казал всеки

⁷ Вж. монографията на Фредерике Фелхт, изследваща задълбочено глобалните икономически процеси в Скандинавия и Западна Европа през втората половина на 19. век и отражението им в творчеството на Андерсен: Felcht, Frederike. 2013. *Grenzüberschreitende Geschichten. C. H. Andersens Texte aus globaler Perspektive*. Tübingen: Francke Verlag.

⁸ Пак там, 262.

разумен норвежец или датчанин“ (Andersen 1998, 234). Националното тук е подложено на подигравка. Приказката си служи и с двойственото значение на думата „парцал“, което означава и текстилен отпадък, и човек с лош характер. Ироничният поглед върху усилията за национално разграничаване в приказна форма отразяват парадокса на изграждането на националното самосъзнание чрез литературата по времето на европейския романтизъм, който винаги е бил и транснационален проект. Суровостта, която норвежкият парцал рекламира за своя език, всъщност е централно понятие в дебата за норвежкия език, разгорял се между норвежките писатели в първата половина на 19. век: „Ние ходим по планините, за да намерим там нашия език суров и неподправен, докато датчанинът си забърква захарносладък, блудкав, архаичен брътвеж.“ (Andersen 1998, 234) Твърдостта на езика е намек за този дебат и признак за качество на норвежкия парцал. Това богато на намеци навлизане в темата за националната идентичност се коментира лаконично от разказвача: „[...] парцалът си е парцал в която и да е страна [...]“ (Andersen 1998, 234)

И по-нататък националното самочувствие е подложено на явна ирония: „Аз съм от Норвегия – каза норвежкият – и когато казвам, че съм от Норвегия, мисля, че съм казал достатъчно. Здрав съм в нишката, както древните скали на стара Норвегия, страната, която има конституция като на свободна Америка!“ (Andersen 1998, 234) Така той се позовава на конструирането на национални пейзажи, които са част от конструирането на норвежка национална идентичност. Ситуацията на парцала обаче е коренно противоположна на сравнението със старата гранитна планина: той е продукт на упадъка и в най-близко време ще бъде разкъсан и разчепкан и ще се превърне в каша за направа на хартия. Той не е нито стар, нито твърд като гранит. Датският парцал отговаря с не помалко самочувствие, но с друга стилистика на изказа: „Аз съм мек и отстъпчив, понасям всичко, не завиждам на никого, говоря добре за всички, въпреки че няма какво чак толкова добро да се каже за повечето наоколо... Аз обаче само се подсмивам на всичко това, защото съм толкова надарен!“ (Andersen 1998, 235)

Противоречието между съдържанието на казаното и действителното поведение не оставя съмнение за същинската липса на скромност и добронамереност. Несръчното боравене с езика поставя в друга светлина и датския отговор на аргумента за твърдостта на норвежките скали: „Но ние имаме литература, разбирате ли какво значи това?“ (Andersen 1998, 234) Тук е засегнат датският компонент при създаването на националната идентичност – съществуването на голяма датска литература. Въпросът не само звучи надменно, но и внушава чувство за превъзходство на датския език, което се

опровергава от по-нататъшното водене на разговора. Норвежкият парцал разглежда датската литература като баласт, като ненужен придатък към маслото и сиренето от Дания, който изглежда като „изветряла бира“ на фона на бистро изворче. Но норвежкият кладенец още „не е изкопан, не е станал известен из Европа с дрънканици и хвалби, чрез вестници, приятелства и пътувания на писатели в чужбина“ (Andersen 1998, 235). Тук националната литература се дефинира по един интерналистки модел като извор, черпещ сила от собствените си води, и с тази дефиниция се дистанцира от европейското разбиране за литература на писатели като Бьорнсон и Ибсен, централни фигури на националната литературна историография. Това тълкуване се оборва в текста чрез съдбата на парцалите. Разказвачът лаконично заключава: „На хартия станаха и двамата“ (Andersen 1998, 235). Балансът се осъществява чрез модерния технически метод на производство на хартия, който всъщност е поводът за срещата на двата парцала. Движението на стоки (събирането на парцали като суровина за производство от всички възможни държави) е от една страна събитието, слагащо началото на „съревнованието“. Прехвърлено алегорично върху литературата, същото събитие е свързано с конструирането на национални идентичности, водещи до конфликти (като тези между двата парцала). От друга страна обаче това движение на стоки (в случая на ресурси за хартия) свързва страни и хора като любовното писмо, написано върху бившия норвежки парцал от норвежец към една датска девойка или датската ода в прослава на норвежката сила и величие, написани върху датския парцал.

Разказвачът завършва оптимистично: „Така че и от парцалите може да излезе нещо, само да излязат един път от камарата и да се преродят в нещо по-добро, те греят от доброжелателност, а това е нещо благословено“ (Andersen 1998, 235). В заключителните думи на приказката се разкрива концепцията на Андерсен за поезията, която от една страна се гради на индивидуалността, а от друга е подчинена на идеята за благородни дела в името на общото благо.

Собствената биография на Андерсен е възплъщение на космополитните му убеждения, демонстрирани в неговите приказки, романи и пътеписи. От самото начало на творческия му път немската, заедно с английската литература, са най-важният извор на вдъхновение за писателя. За това допринасят освен качествата на самата литература и обстоятелството, че немският и датският език съжителстват сравнително безконфликтно в датската държава. Това съвместно съществуване на двата езика улеснява запознанството на Андерсен с немскоезичната литература. В литературната автобиография „Приказката на моя живот“ той описва как след едно посещение на

куклен театър в Оденсе разиграва подобни представления в своята фантазия и куклите винаги говорят на измислен, фантастичен немски език, защото според автора заедно с датския немският е най-използваният език в театъра. Стиховете на Хайне и приказките на Е.Т.А. Хофман са другите формиращи го литературни образци. В по-зрелите му години към тях се присъединяват книгите на Лесинг, Гьоте и Шилер. При пътуванията си в Германия Андерсен се среща с ярки личности като романтиците Фридрих де ла Мот Фуке и Аделберт фон Шамисо, с представители на революционно настроените поети на течението Формерц като Фердинанд Фрайлиграт, с виенчанина Фердинанд Раймунд, на когото се възхищава заради лекотата на изказа и уменията да разкрива болезнени истини чрез вица и анекдота. Фактът, че немскоезичният дебют на Андерсен се случва на границата между немското и датското езиково пространство, е повече от случайност на художествено-историческата рецепция. Като става дума за рецепция, съпоставката между датската и немската рецепция на Андерсен в началото на неговата писателска кариера е много любопитна и поучителна. Тя е един класически пример за това, как историческият и политическият контекст влияят на възприемането на литературната творба: датската критика се отнася сдържано и негативно, съзирайки в ранните творби на писателя бунтовни идеи, докато немската го приема отначало като консервативна опозиция в стил бидермайер на политизираната литература на „Junges Deutschland“ („Млада Германия“) на Лаубе и Гуцко⁹. Андерсен се старае да затвърди тази представа, като украсява съзнателно автобиографичната легенда и създава нарочно консервативен мит около личността си, утвърждаващ пазарната позиция на книгите му в Германия.

Според Хайнрих Детеринг бюргерско-консервативната критика в Германия, обезпокоена от изявите на творците от „Junges Deutschland“, хвали дебютния роман на Андерсен като прослава на идеята за гения, който изговаря социалната критика, но донякъде и я притъпява чрез приказното преувеличаване на силата на гениалния индивид, който сам кове щастието си. Този начален успех изглежда временно застрашен от драстичния социален реализъм на романа „О.Т.“ (1837), но се затвърждава чрез успеха на „Само цигулар“ (1838) с цената на известно опростяване на разказваческата комплексност и negliжиране на социално-психологическите прозрения. В продължение на много години „Само цигулар“ е една от най-продаваните книги в Германия. Но това,

⁹ Важни подробности и оригинални тълкувания на рецепцията на Андерсеновата биография в Германия обобщават в задълбочените си изследвания Йохан де Мюлиус и Хайнрих Детеринг в сборника „Датско-немски двойници“ (нем. *Dänisch-deutsche Doppelgänger*), като и двамата автори подчертават бикултурното самосъзнание на големия датски писател и възторжения прием, на който се радва Андерсен в съседна Германия.

което отначало е само стратегия за завладяване на публиката, по-късно се превръща в образец за благодатните взаимодействия между две литератури. С право Детеринг констатира:

Ако зрелият Андерсен прокламира срещу национално-романтическите движения на своето време „новата муза“ като „космополитична“, то това със сигурност се обяснява и с особеностите на неговата бинационална, бикултурна и билингвална литературна социализация. (Detering 2001, 183)

Публикуването на автобиографията „Приказката на моя живот“ разрушава донякъде мита за гения Андерсен с искрените подробности за човека Андерсен и всъщност предизвиква обратния на очакванията ефект: популярността на Андерсен в Германия започва леко да отслабва. Но точно тук „започва втората фаза на историята на двойственото датско-немско битие на писателя“ (Detering 2001, 183): дружбата му с великия херцог Карл Александер фон Заксен-Ваймер-Айзенах, документирана с изключително богата кореспонденция, хвърляща светлина върху социалната и културна история на времето. Духовната дружба между тези ярки личности надживява немско-датската война от 1848 – 1850 година чрез идеята за духовното приятелство между сродните души, влияеща силно и на немската, и на скандинавските литератури още през Просвещението и имаща трайни традиции и през по-голямата част на европейския Романтизъм. Заниманията на Андерсен с норвежкия национализъм и с разпадането на панскандинавските надежди са едно сравнително малко разочарование в сравнение с духовната криза, която предизвиква у писателя конфликтът между Дания и Германия. Тук става дума вече за неговата собствена национална и още по-важно – литературна идентичност, която писателят разбира като синтез между няколко култури. Изключително интензивните връзки на Андерсен с немските романтици и с великия херцог Карл Александър, издържали изпитанията на бурните политически промени, сред които се осъществяват, разкриват не само изключителната широта на духовните хоризонти на тези личности, но и ни подтикват да видим по различен начин връзките между Просвещението и Романтизма, които всъщност не са в непреодолимо противоречие, а търпят своеобразно развитие и продължение в отделните исторически и културни епохи.

И днес се е съхранило нещо от новаторското и космополитичното наследство на Просвещението, което кара европейските граждани да противодействат на затварянето на граници пред хора и идеи, дори когато това наследство е подложено на критика и съпротива. Запазени са и много от практиките на романтическата епоха, през която

пътванията за опознаване на други светове и народи и копнежът пред далечното и непознатото се превръщат в необходимост за широко скроения и образования човек. Но амбивалентните реакции, които предизвиква миграцията, а днес тя е масово явление, ни карат да осъзнаем, че завоеванията на тези епохи не са даденост, а може да се превърнат опасно бързо в един обратим процес. Космополитизмът може да се легитимира най-убедително чрез многообразието от вдъхновяващи примери за толерантност и широта на възгледите, каквито наблюдаваме в случая с Андерсен и датско-немските културни отношения, които остават интензивни и плодотворни в труден и противоречив исторически момент. А противоречията, колкото и да са болезнени понякога, са необходим и съществен елемент от трансформационните процеси на обществото и с това на свързаните с тях промени в общественото самосъзнание.

БИБЛИОГРАФИЯ/REFERENCES

Andersen, Hans Christian. 1996. *Sabrani prikazki i razkazi, tom I*. Translated by Petar Milkov Petrov. Sofia: Izd. „Balgarski hudozhnik“. [Андерсен, Х. К. 1996. *Събрани приказки и разкази, том I*. В превод на Петър Милков Петров. София: Изд. „Български художник“.]

Andersen, Hans Christian. 1997. *Sabrani prikazki i razkazi, tom II*. Translated by Petar Milkov Petrov. Sofia: Izd. „Balgarski hudozhnik“. [Андерсен, Ханс Кристиан. 1997. *Събрани приказки и разкази, том II*. В превод на Петър Милков Петров. София: Изд. „Български художник“.]

Andersen, Hans Christian. 1998. *Sabrani prikazki i razkazi, tom III*. Translated by Petar Milkov Petrov. Sofia: Izd. „Balgarski hudozhnik“. [Андерсен, Ханс Кристиан. 1998. *Събрани приказки и разкази, том III*. В превод на Петър Милков Петров. София: Изд. „Български художник“.]

Andersen, Hans Christian. 2012. *Das Märchen meines Lebens*. Paderborn: Salzwasser Verlag.

Assman, Aleida. 2007. *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*. München: C. H. Beck.

Bischoff, Doerte. 2013. *Poetischer Fetischismus. Der Kult der Dinge im 19. Jahrhundert*. München: Fink.

Böhme, Hartmut. 2006. *Fetischismus und Kultur. Eine andere Theorie der Moderne*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

Detering, Heinrich. 2001. „Dänemark und Deutschland einander gegenüber: Kosmopolitismus, Bikulturalität und Patriotismus bei H. C. Andersen.“ In *Dänisch-deutsche Doppelgänger. Transnationale und bikulturelle Literatur zwischen Barock und Moderne* (Hrsg. von Heinrich Detering, Anne-Bitt Gerecke und Johan de Mylius). Göttingen: Wallstein Verlag.

Felcht, Frederike. 2013. *Grenzüberschreitende Geschichten. H. C. Andersens Texte aus globaler Perspektive*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.

Herder, Johann Gottfried. 2001. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Berlin: Edition Holzinger.

Kleist, Heinrich von. 1978. *Werke und Briefe in vier Bänden. Bd. 3*. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag.

Novalis. 2001. *Heinrich von Ofterdingen*. München: DTV.

✉ **Assoc. Prof. Svetlana Arnaudova, PhD**

ORCID iD: 0000-0001-8325-6703

Department of German and Scandinavian Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Sofia University St. Kliment Ohridski

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, BULGARIA

E-mail: s.arnaudova@uni-sofia.bg